

A kelta tigris bukása – okok és következmények

UDVARI BEÁTA

Írország az Európai Közösségek régi kohéziós országa, így jelentős támogatást kapott a fejlettebb tagállamoktól. Az 1990-es évek elején-közepén tapasztalt gyors ütemű növekedésének és jelentős gazdasági fejlődésének köszönhetően ír csodaként és kelta tigrisként emlegették teljesítményét. Ennek ellenére a 2008-as pénzügyi válság óta jelentős visszaesésnek lehetünk szemtanúi. A tanulmány célja annak vizsgálata, hogy milyen háttértényezők játszottak szerepet Írország nagymértékű recessziójában, és hogyan, milyen eszközökkel próbálja ezt kezelni a kormány.

Az elemzés kimutatja, hogy Írországban a növekedés nem nyugodott biztos alapokon: a gazdasági növekedés és a foglalkoztatottság emelkedése növekvő jövedelemmel és kereslettel párosult, melyet az euróövezeti tagsággal együtt járó alacsony kamatláb tetézett, így a hitelek és az ingatlanok iránti kereslet megugrott. Az ingatlanpiaci buborék kipukkanása, valamint az építőipar összeomlása épp a 2008-as pénzügyi válság előtti időszakra tehető, ami tovább súlyosbította az ír gazdaság helyzetét.

Tárgyszavak: Írország, ingatlanpiac, válságkezelés, IMF

JEL kódok: G01, H12

Fall of the Celtic Tiger – reasons and consequences

BEÁTA UDVARI

Ireland as an old cohesion country was eligible to significant assistance from the European Communities, and owing to its high growth rates and economic development in the 1990s, its economic performance was known as the Irish miracle or the Celtic Tiger. In spite of these facts, the country has experienced significant downturn since the international financial crisis of 2008. The main objective of this paper is to determine the factors leading to the Irish deep recession, and to summarize how the country tries to handle this situation.

The analysis shows that the growth of the Irish economy was not sustainable: the economic growth and the growing employment caused higher incomes and demand, and the low interest rate owing to the Euro zone membership contributed to the higher demand for credits and houses. Bursting of the bubble on the real estate market, and the collapse of the construction sector happened yet before the international financial crisis of 2008, which caused much deeper recession in the country.

Keywords: Ireland, real estate market, crisis management, IMF

JEL: G01, H12

1. Bevezetés

Írország az Európai Unió egyik sikertörténete: az egyik legszegényebb és leggyengébben teljesítő országból az 1980-as évek második felében elindított, és az 1990-es években következetesen véghezvitt gazdasági stabilizációs és reformprogramjainak köszönhetően a 2000-es évek elejére az EU legjobban teljesítő országává vált. A szakirodalom szerint Írország rendelkezett a legkedvezőbb mutatókkal a Gazdasági és Monetáris Unióhoz való csatlakozáskor. Az 1990-es években gyors ütemű gazdasági növekedést produkált, ami miatt méltán nevezték az országot *kelta tigrisnek*.

Ezt a pár éve még töretlennek látszó fejlődést azonban derékba törte a 2007-ben indult globális pénzügyi és gazdasági válság, amit jól tükröz az, hogy a szigetország a legjobban teljesítők közül a legrosszabbak közé került. A szakirodalom többnyire együtt kezeli a négy régi kohéziós országot (Spanyolország, Portugália, Görögország, Írország), kiemelve, hogy közülük Írország a legnagyobb vesztese a globális válságnak. Hasonló mértékű visszaesést csak a Balti államok esetében tapasztalhatunk. Sokáig úgy tűnt, hogy Írország a súlyos recesszió ellenére önállóan, külső segítség igénybevétele nélkül átvészeli a válságot, de 2010 novemberében az Európai Bizottsághoz és a Nemzetközi Valutalaphoz fordult támogatásért.

Ebben a tanulmányban azt vizsgáljuk meg, hogy *milyen tényezők vezethettek* a korábbi mintaország és a kelet-európai országok által követendő példaként megjelenő *gazdaság súlyos visszaeséshez, valamint kitérünk az ország válságkezelésének módjára is*. Az első rész az 1990-es években bekövetkezett gazdasági fejlődés elemeit tárgyalja, kiemelve a gazdasági válságot megelőző problémákat. Ezután részletezzük a válság okait és annak hatásait néhány makrogazdasági mutató segítségével, majd rátérünk a válságkezelés módjára, illetve az Európai Uniótól és a Nemzetközi Valutaalaptól kért támogatásra.

2. A kelta tigris fejlődésének legfontosabb jellemzői

Írország páratlan fejlődése az 1990-es évek második felében, valamint a 2000-es évek első felében a közzgazdászok kiemelt érdeklődésére tett szert: rendkívül sok elemzés foglalkozott az ír csoda okaival, annak adaptálhatóságával. Ezek közül csak a számunkra leglényegesebb tanulmányokat és a legfontosabb folyamatokat emeljük ki, annak érdekében, hogy a későbbi eseményeket megértsük.

2.1. Az egyik legsikeresebb kohéziós ország: a töretlen fejlődés mögötti tényezők

Írország 1973-ben csatlakozott az Európai Gazdasági Közösséghez: a Közösség egyik leggyengébb állama volt, egy főre jutó GDP-je alig érte el a közösségi átlag 60 százalékát. Mindez azonban a 2000-es évek elejére megváltozott: évi 8-10 százalékos gazdasági növekedésével az egy főre jutó GDP az ezredfordulóra már meghaladta a közösségi átlagot (Artnér 2004a, Kovács 1999, Pogátsa 2008). Így az ország „elnyerte” a kelta tigris elnevezést (az ázsiai kis tigrisek analógiájára), illetve ír csodaként emlegették teljesítményét.¹ Az ír növekedést gyakran a legjobb példának tekintik arra, hogy hogyan lehet a globalizáció adta lehetőségeket kihasználni (Kirby 2004). Az ír csoda elméleti hátterét többen is vizsgálták,² de ennek elemzését most mellőzzük, és csak azokra a tényezőkre térünk ki, amelyek hozzájárulhattak a példátlan fejlődéshez.

Az Európai Közösségekhez való csatlakozás önmagában nem eredményezte az ország felzárkózását a fejlettebb államokhoz, sőt az 1980-as évek közepén az ír gazdaság rendkívül rossz állapotban volt: államcsőd fenyegette az országot (Kovács 1999). Széles társadalmi

¹ Ma már azt is elemzik, hogy ez a fejlődés mennyiben adaptálható a közép-európai országokban.

² Az ír fejlődés elméleti megközelítéséről lásd részletesen Kirby (2004, 2010) tanulmányait.

egyvetérrésszel indult meg 1987-ben a válságintézkedés: mérsékeltek a társasági adót és csökkentették a kormányzati kiadásokat (egészségügyi, honvédelmi, mezőgazdasági és lakástámogatási költségvetési csökkentés), amit későbbi adócsökkentésekkel igyekeztek kompenzálni (Barry 2004, Barry 2007, Grúber 2007, Kirby 2010, Kovács 1999). Mindezek hatására az országban beindult a gazdasági motor.

Az ír csoda okait elemző tanulmányok többsége a bejövő amerikai tőkét tekinti a fejlődés alapjának, aminek szerepét tovább növeli az, hogy a tőke magas hozzáadott értékű termelést hozott létre az országban (Artnér 2004b, Grúber 2007, Kovács 1999, Pogátsa 2008). Sokan fontos hatást tulajdonítanak az Európai Unió csatlakozásának is (Barry 2007, Nagy 1999, Grúber 2007). Ezt azzal indokolják, hogy Dublinnak az EU által támasztott – relatíve szigorú – követelményekhez kellett alkalmazkodnia, valamint az 1990-es évek elejére létrejött európai egységes piac a külföldi tőke számára rendkívül vonzóvá vált, amit tovább növelt az oktatásban bekövetkezett látványos színvonal-emelkedés (Barry 2007).

Az ír fejlődéshez mindemellett hozzájárult, hogy az EU-s forrásokat jól hívták le és hatékonyan használták fel (Barry 2007, Grúber 2007), bár vannak olyan vélekedések is, hogy ezeknek a GDP növekedésére és a konvergenciára gyakorolt hatása meglehetősen szerény (Barry 2004, Ferreira és Vanhoudt 2004).³ 1989 és 1999 között az országba érkező strukturális és kohéziós források évente az ír GDP 3 százalékát tették ki (csak Portugália rendelkezik hasonló arányokkal). Felhasználásuk olyan kiegészítő fejlesztésekkel járt (például fizikai infrastruktúra, oktatásfejlesztés), amelyek később a külföldi tőke számára még vonzóbbá tették az országot (Barry 2004). Összességében elfogadottnak tekinthető az az álláspont, hogy az ír növekedés kívülről vezérelt – az exportnak, valamint a külföldi tőkének voltkiemelkedő szerepe (Artnér 2004a, Kovács 1999) – de eközben az ország külső és belső adósságállománya nem növekedett (Kovács 1999, Nagy 1999).

Mindezek eredményeként az 1990-es években az ír gazdaság növekedése megközelítette, egyes években meg is haladta a 10 százalékot, és a munkanélküliség is folyamatosan csökkent: az 1993-as 15,6 százalékról 2005-re 4,2 százalékra olvadt (Kirby 2010). A kimagasló növekedés eredményeképpen Írország az EU legjobban teljesítő országai közé került: 2006-ra az egy főre jutó GDP elérte az EU-s átlag 145 százalékát, és így az ország Luxemburg után az EU második leggazdagabb állama lett (Kirby 2010). A felzárkózás olyan sikeres volt, hogy az írek néhány éve nettó haszonélvezőből nettó befizetőkké váltak (Grúber 2008).

Összességében az alábbi tényezők játszottak szerepet a szigetország gyors gazdasági növekedésben (Dálaigh 2009, Ferreira és Vanhoudt 2004, Ryan 2011):

- megfelelő gazdasági és fiskális politika az 1980-as évek végén;
- az EU-tagsággal járó kohéziós támogatások, valamint az 1993-ra kialakult belső piac;
- az EU-tagság következtében szigorú költségvetési politika folytatásának kényszere;
- alacsony, 12,5 százalékos társasági adó;
- angolul beszélő és képzett, minőségi munkaerő;
- rugalmas munkaerő-piac;
- külföldi (elsősorban amerikai) tőke beáramlása;
- az 1960-as évektől kezdődően az ingyenes középiskolai oktatás biztosítása mindenki számára;
- befektetés a felsőoktatásba;
- állam által vezérelt gazdasági fejlődés; valamint
- a munkáltatók, kormány és szakszervezetek közötti szociális partnerség megléte.

³ Pogátsa (2008) ezzel nem ért egyet, az ír fejlődés majdhogynem kizárólagos tényezőjének az amerikai tőke megjelenését tekinti.

Megjegyzendő, hogy például *Michael Casey*, az Ír Központi Bank közgazdász-elemzője szerint a kelta tigris mítoszhoz a kormányzati politikának, valamint a magánszektornak semmi köze nincs, az irdatlan növekedést két tényező okozta: az egyik a magas hozzáadott értéket és technológiát behozó amerikai tőke, a másik pedig a GMU-tagság következtében kialakult alacsony kamatszint (*Kirby* 2010). Ezek pedig – ahogyan arra a következőkben utalni fogunk – jelentős szerepet játszottak az ír válság elmélyülésében.

2.2. A külföldi (amerikai) tőke szerepe

Írország a külföldi tőke kedvelt célpontjává vált, amit jelez az is, hogy a külföldi cégek az ipari foglalkoztatottak közel felét alkalmazták (*Barry* 2007), és a high-tech szektor is egyre jelentősebb foglalkoztató. Az előző részben utaltunk már arra, hogy milyen tényezők játszottak szerepet a külföldi tőke tartós vonzásában és megtartásában, érdemes ezeket kiegészítve még egyszer áttekinteni (*Barry* 2007):

- az EU-tagság, Nyugat-Európa melletti lét, angolul beszélő környezet;
- alacsony, mindössze 12,5 százalékos társasági adó;⁴
- az ország iparfejlesztésekkel foglalkozó ügynökségének (IDA – Industrial Development Agency) tapasztalata az FDI-alapú fejlesztési stratégiákat illetően;
- a telekommunikációs infrastruktúra minősége;
- az oktatási rendszer, ami összhangban volt az ország FDI-stratégiájával.⁵

E tényezők alapján felmerülhet a kérdés, hogy vajon miért nem Anglia, Wales, vagy akár Skócia lett az amerikai tőke elsődleges célpontja, hiszen ott is angolul beszélnek, valamint szintén EU-tagok voltak. Amivel Írország a multinacionális vállalatokért folyó versenyt megnyerte, az az alacsony társasági adó (*Killian* 2006). Érdekes az a megállapítás is, hogy a hazai és a külföldi tulajdonú vállalatok között csak csekély verseny volt, hiszen a külföldi vállalatok exportorientáltak, így a termékpiacon nem alakult ki versenyhelyzet. Emellett a hazai és a külföldi vállalatok más szektorokban tevékenykedtek, és exportjuknak más-más országok voltak a célpontjai (*Barry* 2004), így kizsorítási hatásról nem lehet beszélni.

3. A globális válság és Írország

Az elmúlt néhány évben Írország a többi régi kohéziós országhoz (Portugália, Spanyolország, Görögország) hasonlóan mély gazdasági recesszióba esett. További közös vonás, hogy Írországban és Spanyolországban is ingatlanpiaci buborék alakult ki a megnőtt hitelezési lehetőségek miatt – még mielőtt az amerikai válság begyűrűzött volna Európába. Így tulajdonképpen a gazdasági világválság csak az utolsó csepp volt a pohárban, hiszen az országban már korábban is számos nehézség, strukturális gyengeség volt. A következőkben az ír gazdaság problémáit ismertetjük, egyrészt az ország külföldi tőke miatti sebezhetőségére, másrészt az ingatlanpiaci buborékra összpontosítva a figyelmet. Ezután a főbb makrogazdasági tendenciák bemutatásával világítunk rá az ír válság súlyosságára.

3.1. Az összeomlás jelei a globális válság előtt

A globális válság az Európai Unió országaiban más-más mélységű: míg Írország és a Balti államok folyamatosan negatív rekordokat könyveltek el, addig mások kevésbé érezték meg a

⁴ Míg 2003-ban a társasági adó Írországban 12,5 százalék volt, a nyugat-európai országokban 30 százalék körüli mértékek jellemzőek (*Barry* 2004).

⁵ *Canals* és *Nouger* (2007) tanulmányukban Spanyolország és Írország tőkevonzó képességét hasonlította össze, és a felsorolt tényezők kialakítását és fejlesztését javasolják, hogy Spanyolország is vonzóvá váljon a külföldi tőke számára.

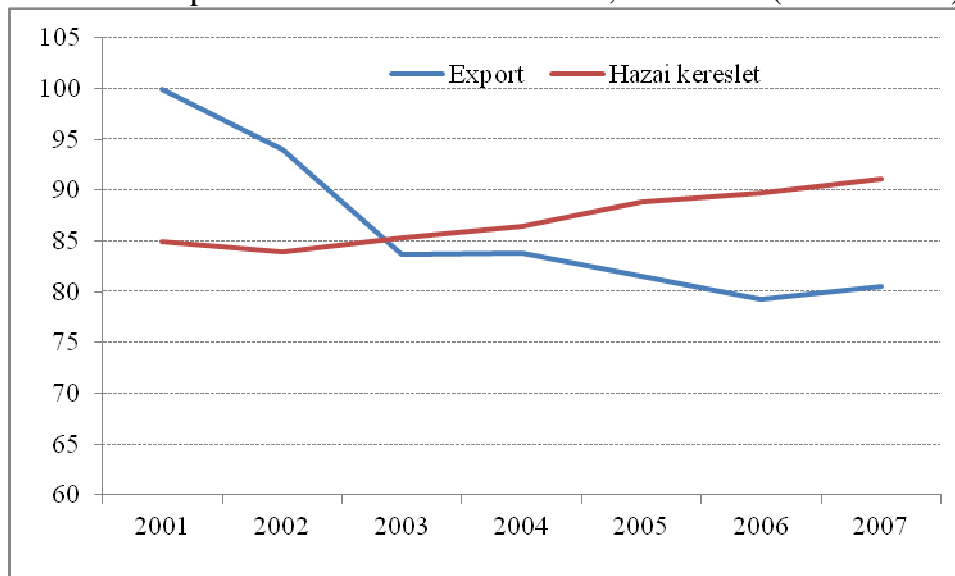
külső sokkot (Cameron 2010). Írország ráadásul egy korábbi „bezzeg-ország” totális csődjére mutat példát (bár ahogyan azóta kiderült, Görögországhoz képest relatíve kevesebb nehézséggel kell szembe néznie). Fontos kiemelni, hogy a válság idején a legmélyebb recesszióba süllyedő országokat eleve strukturális és egyéb gazdasági problémák jellemezték, ami Írországban különösen látványos.

3.1.1. Az amerikai tőke hátrányai és a nem kezelt problémák

A 2000-es évek eleje óta az ír csoda iránti lelkesedés mellett már olyan elemzések is születtek, amelyek a fejlődés kockázatait, problémáit mutatják be. Az országban 2001 után a növekedés megállni látszott, a korábbi fejlődés megtört, a javuló mutatók romló tendenciába váltottak (Artner 2004a). Továbbá az ezredfordulón még mindig komoly probléma a gyenge innováció és az alacsony mértékű kutatás-fejlesztés, az életszínvonal nem általános és igazságos emelkedése, a foglalkoztatás bővülésének 2001 utáni lassulása, a bérszínvonalak közötti különbség növekedése, valamint a még mindig jelen lévő szegénység (Artner 2004a). Ez utóbbi annak következménye, hogy a gazdasági növekedést a társadalmi fejlődés elé helyezték, így *a nagymértékű növekedésből kizárólag egy szűk réteg profitált*, míg mások marginalizálódása tovább folytatódott (Kirby 2004, 2010, Memery 2001), az egyenlőtlenségek fokozódtak. Mindezek miatt ezt az időszakot nem lehet az ír gazdaság „legjobb idejének” nevezni (Kirby 2010).

A 2000-es évek eleje óta az ír gazdaságban jelentős változás ment végbe. Korábban az ország jelentős mértékben exportorientált volt, ez azonban 2001-2002 körül átfordult *a hazai fogyasztáson alapuló növekedéssé*, valamint az exportstruktúra is átalakult: a szolgáltatásexport növekedett jelentős mértékben. Emellett a foglalkoztatási szerkezet is változáson ment keresztül: az ipari foglalkoztatottak aránya csökkenni kezdett, ezzel párhuzamosan viszont az *építőiparban jelentős munkaerő-növekedés* ment végbe. 2006-ra már az összes foglalkoztatott 13,2 százaléka dolgozott ebben az ágazatban. Az ezredforduló óta a *hitelekből finanszírozott belső kereslet volt a növekedés motorja* az egészséges export helyett (lásd negatív fizetési mérleg-egyenleg, illetve 1. ábra), ami pedig hosszú távon nem fenntartható (Kirby 2010).

1. ábra Az export és a hazai kereslet alakulása, 2001-2007 (GDP %-ában)

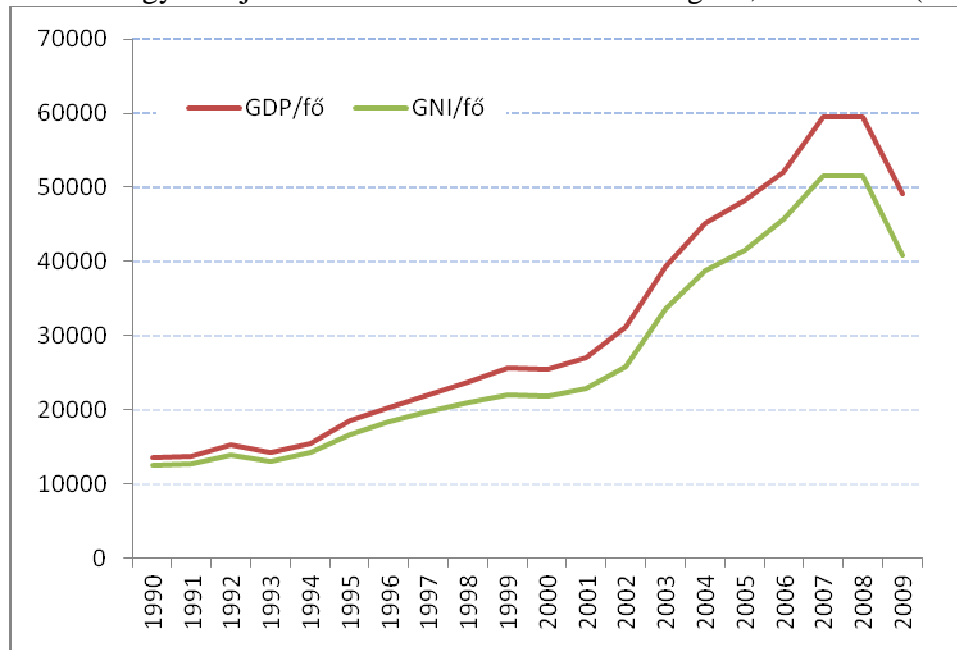

Forrás: Eurostat (2011) adatai alapján saját szerkesztés

A beáramló külföldi tőke aránya az ír GDP-ben az 1990-es 2,2 százalékról az ezredfordulóiig 49,2 százalékra nőtt (Kirby 2010). A külföldi tőke kiemelkedő szerepét jelzi az

is, hogy jelentős az eltérés az ország GDP és GNI adatai között (2. ábra). A két mutatószám közötti különbség az 1990-es évek közepe óta folyamatosan nő, 1995-ben haladta meg a 10 százalékot, majd 2002-ben volt a csúcspont: ekkor az ír egy főre jutó GDP 20 százalékkal volt magasabb az egy főre jutó GNI-nál. Mindez azt jelenti, hogy – mivel a GDP a magasabb érték – a multinacionális cégek profitjukat repatriálják (Kirby 2004, 2010).

2. ábra Az egy főre jutó GDP és GNI alakulása Írorszáiban, 1990-2009 (USD)

Forrás: UN (2011) adatai alapján saját szerkesztés

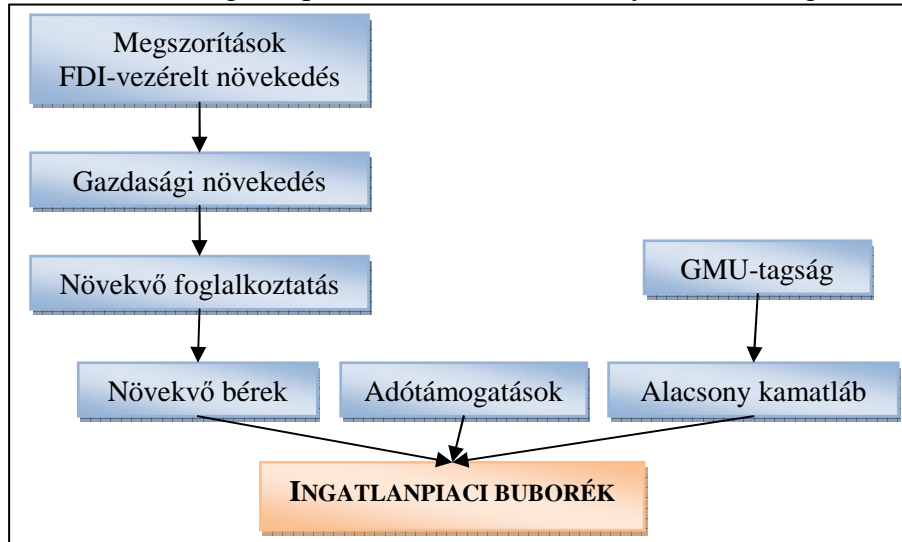
A gazdasági növekedés kívülről vezéreltsége nem kedvező az ország számára, hiszen az amerikai tőke alapvetően enklávé-szerűen van jelen a gazdaságban, és csak kis mértékben épített belső forrásokra (Artnér 2004a). A gazdaság duális szerkezetűvé vált: a multinacionális vállalatok jelentős szerepet játszottak abban, hogy az ír munkaerő minősége és mennyisége javult, azonban a legtöbb ír vállalkozás kicsi maradt, alacsony teljesítménnyel, relatíve kevés kutatás-fejlesztési ráfordítással és alacsony exporttal (Kirby 2010). Az ezredfordulón kialakult ún. dot-com válság sem kedvezett a szigetországnak: a tőkebeáramlás lelassult, különösen az IT-szektorban, ami pedig az ír FDI fontos célpontja volt (Ryan 2011). A külföldi tőke Írorszáiban nem teremtett egyensúlyt: *pótlólagos jövedelmeiből csak kevesen részesültek*, ami hozzájárult a gazdagok és szegények közötti szakadék mélyüléséhez.

3.1.2. Gyors növekedés és GMU-tagság: ingatlanpiaci buborék

Bár az előző fejezetben utaltunk arra, hogy az Európai Unió csatlakozás, valamint a Gazdasági és Monetáris Unióbeli tagsággal járó szigor jelentős mértékben hozzájárult az ország kiemelkedő eredményeihez, de a helyzetet tovább vizsgálva láthatjuk ennek visszasságait is.

1987-ben az ír kormány megfelelő gazdaságpolitikákai lépéseket tett ugyan a versenyképesség javítása érdekében, de a kormány figyelmen kívül hagyta, hogy a nagymértékű növekedés (a közlekedésfejlesztés kívánalmai mellett) ingatlanpiaci igényeket is támasztani fog (Memery 2001). A megnövekedett bérek és a csökkenő munkanélküliség kézenfekvő magyarázatai az ingatlanok iránti keresletnövekedésnek, ami végül az ingatlanok árának gyors emelkedéséhez vezetett, ezzel is hozzájárulva az ingatlanárak körüli buborék kialakulásához (3. ábra).

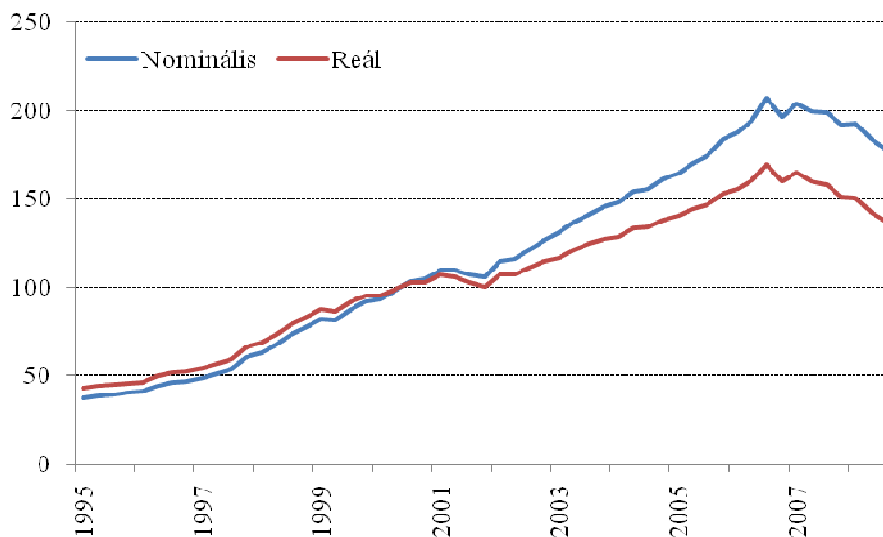
3. ábra Az ingatlanpiaci boomhoz vezető tényezők Írországban

Forrás: saját szerkesztés

Mindezek mellett a GMU-tagság is hatással volt az ingatlanpiaci buborék kialakulására és további növekedésére (Memery 2001). A konvergencia kritériumok teljesítése érdekében jelentős kamatcsökkentés történt Írországban: az 1998. szeptemberi 6,19 százalékról decemberre 3 százalékra csökkentették a kamatot. Ennek következtében a jelzáloghitelek sokkal kedvezőbbek lettek, ami az ingatlanpiaci helyzet fenntarthatatlanságához vezetett (Cameron 2010, Hardiman 2010, Memery 2001), hiszen az ingatlanárak növekedésének megállítása érdekében az Ír Központi Banknak éppen kamatot kellett volna emelnie. Ráadásul az adózási rendszer kedvezményekkel is ingatlan tartására ösztönözte a lakosságot (Dálaigh 2009, OECD 2009), ami a kínálatot csökkentve emelte az árakat. Néhány éve történtek ugyan változások (például évi 200 eurós illetéket vezettek be a második otthonokra), azonban még mindig vannak megoldatlan problémák (OECD 2009). A keresletet növelte a közszféra béreinek 59 százalékos emelése (Dálaigh 2009). Mindennek hatására tíz év alatt közel 300 százalékkal emelkedtek a lakásárak. A csúcsev 2006 volt, amikor az ingatlanok nominális ára a 2000-es érték duplájára emelkedett (4. ábra).

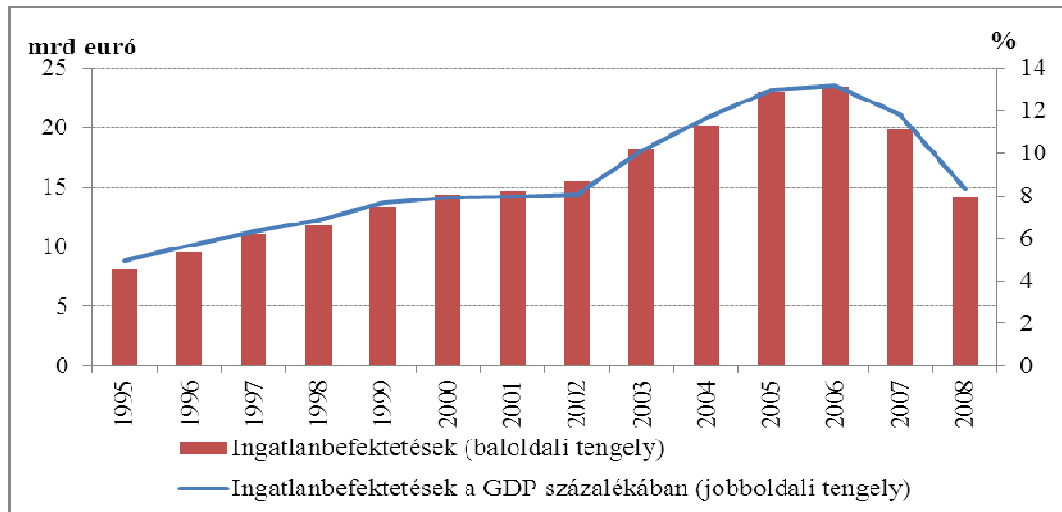
4. ábra Az ingatlanárak alakulása, 1995-2008 (2000 = 100%)

Forrás: OECD (2009) adatai alapján saját szerkesztés

Az ingatlanpiac kiteljesedése és burjánzása figyelhető meg az 5. ábrán. Nagyjából tíz év alatt öt százalékponttal nőtt az ingatlanbefektetések aránya a GDP-ben, és 2006-ra az ilyen jellegű befektetések már az ír gazdaság 14 százalékát tették ki, ami az európai átlag háromszorosa (Dálaigh 2009, OECD 2009). Értékük pedig nyolcra 24 milliárd euróra emelkedett 1995 és 2006 között. Mindennek következtében az állami bevételek függése az építőipari tevékenységektől erősödött (Bergin et al. 2010, Hardiman 2010), annál is inkább, mert a jövedelmi adókat csökkentették. Így nem meglepő, hogy az ingatlanbuborék kipukkadása a költségvetési bevételek összeomlásához vezetett.

5. ábra Ingatlanbefektetések alakulása, 1995-2008
(milliárd euró, illetve a GDP százalékában)

Forrás: OECD (2009) adatai alapján saját szerkesztés

Az ingatlanpiaci buborék negatív hatásai az alábbiakban foglalhatók össze. Írország versenyképessége folyamatosan romlott. Az ingatlanszektor a GNP 15 százalékát érte el 2006-ra, de az építőipar kiszorult a gazdaság tradable szektorából. Az építőipari kibocsátás jelentős növekedése a gazdaságon belüli forráselosztás megváltoztatását igényelte: növelték a hazai kiadások inflációját, elsősorban a munkaerőét, ezzel csökkent a munka és más termelési tényezők iránti kereslet a tradable szektorban (Bergin et al. 2010).

Mindennek következtében a munkanélküliségi ráta két év alatt megháromszorozódott: a 2007-es 4 százalékról 2009-re 12,5 százalékra emelkedett (Hardiman 2010), vagyis Írországban a válság korábban elkezdődött (Cameron 2010). A munkanélküliek magas aránya tovább rontotta az ország amúgy sem kedvező helyzetét: a jóléti szolgáltatások iránt megnövekedett kereslet felduzzasztotta a költségvetési deficitet, amit a válságkezelő csomagok csak tovább növeltek. 2000-2007 között átlagban többlettel zárt az ír költségvetés. Ez 2009-ben több mint 12 százalékos hiányra váltott (Bergin et al. 2010), ami Görögország után a második legrosszabb mutató volt az euróövezeten belül (Hardiman 2010).

A GMU-tagság azonban nem csak az ingatlanpiaci buborék kialakulásában és fennmaradásában játszott szerepet. Írország euró-övezeti tagsága és a közös valuta kezdeti gyengélkedése az ír exportra jó hatással volt, viszont megdrágította az Egyesült Királyságból érkező importot, ami növekvő inflációhoz vezetett. Az Európai Központi Bank (ECB) kamatemelései sem tettek jót az országnak. Már a 2000-es évek elején megjelentek olyan vélemények, hogy az emelkedő kamatlábak miatt kétségessé válhat a hitelek visszafizetése (Memery 2001). Az ír kormány azonban ebben az időszakban nem használta ki a fiskális eszközök (adók, illetékek) adta lehetőségeket, hogy helyrebillentse az ingatlanpiac egyensúlyát (Memery 2001).

Írország súlyos gazdasági válsága tehát három tényezőre vezethető vissza: a külkereskedelemben, a pénzügyi szektorban, valamint az ingatlanpiacon kialakult sokkokra (Bergin et al. 2010, Kanda 2010). Ezek közül a külkereskedelem és a pénzügyi szektor válsága szorosan összefügg a globális válsággal, az ingatlanpiac gondjai azonban elsősorban hazai adottságok következtében alakultak ki. Az ingatlanpiaci és a világgazdasági válság sajátos kombinációja pedig jelentős mértékben hatott a munkaerő- és a tőkeállományra Írországban, ami jelentős mértékben hozzájárult a kibocsátás csökkenéséhez (Bergin et al. 2010). Vannak azonban olyan vélekedések is, hogy az ír fejlemények az európai válság kiváltó okának tekinthetők. Cameron (2010) egyértelműen és nyíltan megfogalmazza azt, hogy az európai válsághullámot az ír és a spanyol építőipari és ingatlanpiaci összeomlás indította el 2007-ben, amit 2008-2009-ben egyre több ország válsága követett.

Az OECD elemzése szerint (OECD 2009) a növekvő munkanélküliség és a csökkenő bérek következtében az adósság komoly terhet ró a lakosság nagy részére. Ezt alacsony kamatokkal lehetett volna kezelni, viszont az ECB várhatóan tovább emeli a kamatot. Ráadásul a visszafizetendő jelzálog-hitel a válság idején már meghaladta az ingatlanok értékét, ami ellenérdekeltséget teremt az adósság törlesztésében.

3.2. A válság makrogazdasági következményei

A globális válság írországi hatásait az ezredforduló utáni 10 év főbb makrogazdasági adatai alapján ismertetjük (1. táblázat). Az ír gazdaság a 2000-es évek elején még jelentős növekedést produkált, és kedvező makrogazdasági mutatókkal rendelkezett. A foglalkoztatottsági szint 2007-re már közel 70 százalék volt, amit alacsony szintű, öt százalék alatti munkanélküliség kísért. Az államadósság csökkenő tendenciájú volt. Az ipar kibocsátása is folyamatosan bővült, bár a 2000-es évek elején tapasztalt jelentős mértékű növekedés néhány év alatt lelassult. Az építőipar egészen 2006-ig növekvő tendenciájú, 2007-ben azonban már jelentős mértékű a visszaesés. Mindezzel párhuzamosan a költségvetés az ezredforduló első éveiben szufficites volt.

1. táblázat Írország fontosabb makrogazdasági mutatóinak alakulása, 2000-2009

		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
GDP/fő növekedése	%	7,69	4,04	4,46	2,45	2,59	4,25	3,63	3,98	-4,07	-8,71
GDP növekedése	%	9,24	5,79	6,43	4,51	4,70	6,37	5,71	6,03	-2,26	-7,10
Foglalkoztatottsági ráta	%	65,2	65,8	65,5	65,5	66,3	67,6	68,7	69,2	67,6	61,8
Munkanélküliségi ráta	%	4,2	3,9	4,5	4,6	4,5	4,4	4,5	4,6	6,3	11,9
Államadósság	GDP %-a	37,8	35,6	32,2	31,0	29,7	27,4	24,8	25,0	44,3	65,5
Költségvetési hiány	GDP %-a	4,8	0,9	-0,3	0,4	1,4	1,6	2,9	0,0	-7,3	-14,4
Infláció	%	5,3	4,0	4,7	4,0	2,3	2,2	2,7	2,9	3,1	-1,7
Ipari termelés változása	előző év=100%	14,27	10,90	8,28	5,65	1,22	3,94	3,18	5,16	-2,17	-4,48
Építőipar alakulása	2005=100%	65,11	67,32	68,70	72,61	91,02	100,02	102,89	89,31	62,92	40,00

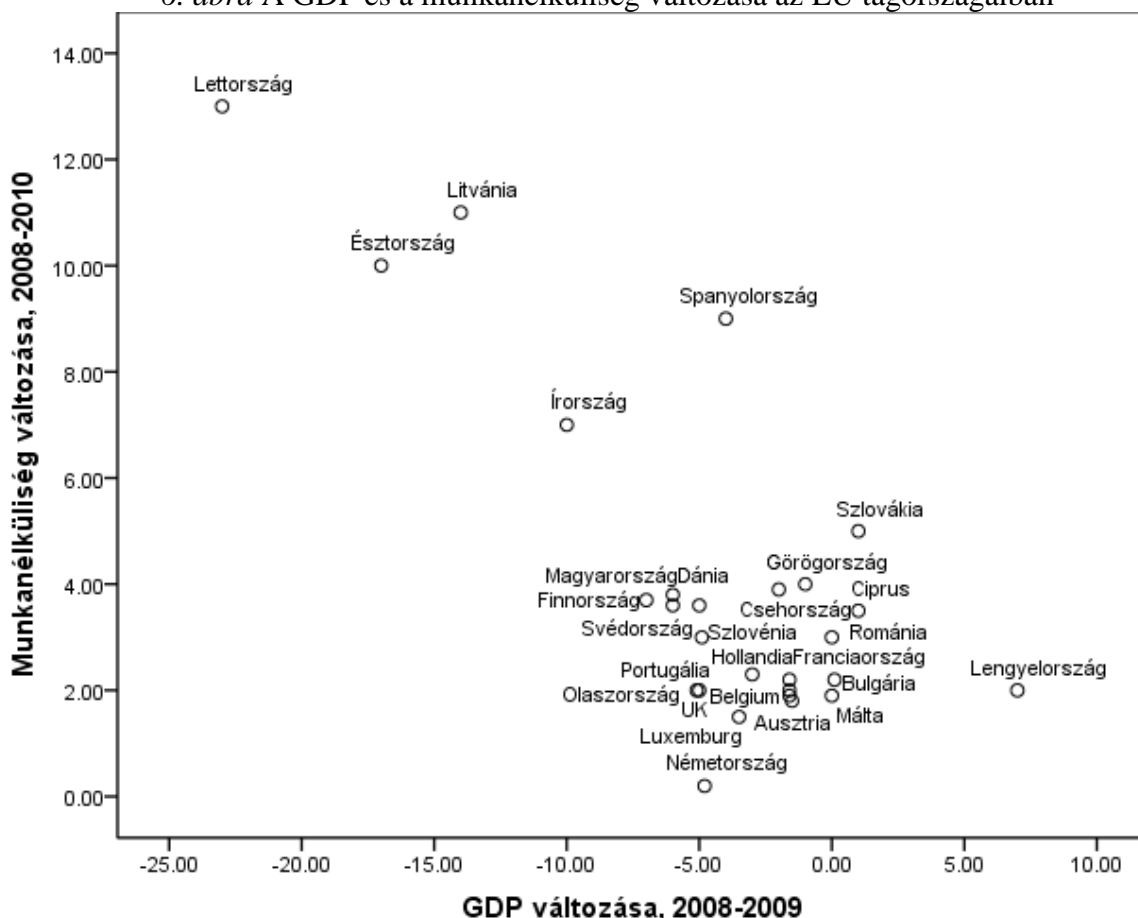
Forrás: Eurostat (2011), UNCTAD (2011)

Bár a legtöbb makrogazdasági mutató esetében jelentős negatív változást 2007-ről 2008-ra láthatunk, az építőipari termelés alakulása figyelemre méltó. 2007-ben a szektor teljesítménye a 2005-ös eredmény 90 százalékát sem érte el, majd a következő két évben még

tovább esett, és 2009-ben a 2005-ös teljesítmény 40 százalékára esett vissza. Mindebből látható az ingatlanpiaci buborék kipukkanása, és beigazolódik, hogy az ír gazdaságban már hamarabb elkezdődtek a problémák, mint ahogy az amerikai jelzálogpiaci válság hatásai begyűrűztek volna Európába és Írországba.

A válság következtében pedig mélyebb recesszióba került az ország, hiszen az exportorientált gazdaságra negatívan hatott a külső környezet megtorpanása. A gazdasági növekedés visszésbe váltott, csökkent a foglalkoztatás, nőtt a munkanélküliség. Ennek kezelése és a kormányzati mentőcsomagok következtében a költségvetés deficitessé vált, és 2010-ben a GDP 31,7 százalékát is elérheti (IMF 2011). A költségvetési hiány 2009-re meghaladta a GDP 14 százalékát, ezért Írország ellen túlzott deficit-eljárás indult. A hiány mérséklésére 2015-ig kapott haladékot az ország. Emellett az államadósság is nagymértékben megnőtt. Egy 2009-es IMF-tanulmány szerint az ír adósság a GDP százalékában mindössze 23,6 százalék volt, és 2012-ben 23,2 százalékra számítottak. A válság következtében változtak az előrejelzések: 2009-re 59,9, míg 2014-re 82,2 százalékot jeleztek előre (Horton-Kumar-Mauro 2009). De a frissebb prognózisok 2010-re – részben az új hitelfelvételek nyomán, amire a 4.2. fejezetben visszatérünk – 94,5 százalékos államadóssággal számolnak (IMF 2011). Mindemellett Írország versenyképessége a 2000-es évek eleje óta csökkent, és az ország hitelképessége is romlott: 2009 áprilisában elvesztette a nemzetközi AAA-s hitelezési besorolását (Dálaigh 2009). A versenyképesség romlása következtében a fizetési mérleg is kedvezőtlenül alakult – a 2003-as többletből 2006-ra 3 százalékos deficit lett (Bergin et al. 2010).

6. ábra A GDP és a munkanélküliség változása az EU tagországokban

Forrás: Cameron (2010), 26. o.

A gazdaság visszaesése és a munkanélküliség növekedése alapján Írország az Európai Unión belül a leggyengébbek közé tartozik: a GDP tíz százalékkal csökkent, a munkanélküliség 2009. második negyedében meghaladta a 12 százalékot (6. ábra). Rosszabb eredményeket csak a három balti állam mutat, illetve Spanyolország produkált még Írországhoz hasonló visszaesést.

Az ír kormány a kedvezőtlen folyamatok megállítására, illetve a helyzet megoldására különböző megszorításokat rendelt el. A következőkben az ország válságra adott választ tekintjük át.

4. Írország válságra adott válasza

A versenyképesség javítása a valuta leértékelésével megoldható lenne, viszont ez egy monetáris unióban nem megvalósítható. Így a megoldás az lehet, ha a munkabérek és egyéb hazai költségek a versenytársakhoz képest csökkennek. Úgy tűnik, hogy a közsférában bekövetkezett nominálbér csökkenése a magánszektorban is folytatódik (*Bergin et al. 2010*). A következőkben azokat az intézkedéseket tekintjük át, amelyeket az ír kormány a gazdasági recesszió mérséklésére, valamint az ingatlanpiac helyreállítására hozott.

4.1. A korai intézkedések

Az ingatlanpiaci buborék kezelésére már az ezredforduló környékén is történt kormányzati intézkedés, ezért *Dálaigh (2009)* és *Memery (2001)* megállapítása, hogy a kormány nem tett semmit, így önmagában nem igaz. Az alábbiak emelhetők ki az intézkedések közül (*OECD 2009*):

- 1998 és 2001 között jelentősen megváltozott az ingatlanadózás szabályozása, valamint az illetékek kivetése. Szigorították az adókedvezmények jogosultsági körét is. Így a negatív ingatlanpiaci folyamatokat sikerült lassítani.
- 2001-ben megtakarítások növelését ösztönző programot vezettek be annak érdekében, hogy a fogyasztási kiadások csökkenjenek.
- 2001 áprilisában felállították a Nemzeti Nyugdíjalapot (National Pension Reserve Fund), melynek következtében a megtakarítások növekedtek. Emellett az alaphoz lévő pénzmennyiség is hozzájárult a pénzügyi válság kezeléséhez.

A megszorító intézkedések ennek ellenére nem tudták ellensúlyozni a növekvő hazai egyensúlyhiányokat, valamint az ír gazdasági és nemzetközi hatásokat, amelyek befolyásolták az ország ingatlanpiacát (*OECD 2009*). A megszorítások sikertelenek voltak, hiszen részterületeket érintettek, rövid időtávra tervezték és csak akkor vezették be azokat, amikor a hitelezési ciklus már öngerjesztővé vált.

4.2. A kiadott intézkedéscsomag

Az ír kormány 2008 szeptemberétől törekedett a pénzügyi válság negatív hatásainak tompítására, és elsősorban a pénzügyi szektorba avatkozott be. A kormány kezdetben a betétek biztosítására vállalt kötelezettséget: két évig általános garanciát nyújtott az összes letétre. 2009 elején bejelentették az újratőkésítést az államosítást. 2009 áprilisában döntöttek a National Asset Management Agency (NAMA) felállításáról, amely az érintett bankoktól összesen 80 milliárd euró értékben vásárolja meg a hiteleket, és államkötvényekkel fizet érte. A NAMA-felállításáról szóló törvényt 2009 novemberében fogadták el, majd 2010 márciusában kezdődött meg a hitelek átutalása (*Bergin et al. 2010*).

2009-től kezdve már nem csak a bankszektorra terjedtek ki a megszorító intézkedések: az ír kormány több drasztikus költségvetési eszközt is bevetett. Az OECD javasolta az

adórendszer reformját (elsősorban a jövedelemadó fizetők körének bővítését és a korábban bevezetett illetékek beépítését a jövedelemadóba), valamint a közkiadások kiegyensúlyozása érdekében a beruházások csökkentését és a szociális kiadások adóztatását. (OECD 2009). Mindezek alapján az adóbevételek növekedtek (5,5 milliárd euróval), a tőkekiadások csökkentek (1,5 milliárd euróval), a folyó kiadások is mérséklődtek (6 milliárd euróval) (Bergin et al. 2010). Ebben az évben az írek még abban reménykedtek, hogy az ország 2014-re vissza tud állni a normális kerékvágásba, és hogy nem fogják Görögországhoz hasonlítani, mert különbséget tesznek az ír és a PIGS (Portugália, Olaszország, Görögország és Spanyolország) országok válságkezelési kapacitásai között (Hardiman 2010). Az ország végül az Európai Bizottsággal egyeztetve egy 2014-ig tartó stabilitási programot fogadott el.

A 2009-es intézkedések sikertelensége után 2010 novemberében az ír kormány újabb megszorító csomagot adott ki (*Íreket és piacokat* 2010), amelynek központi eleme a költségvetési hiány csökkentése 15 milliárd euróval. Ebből 10 milliárd euró a kiadások visszafogásából, míg ötmilliárd a bevételek növekedéséből (adóemelések, új adók kivetése) származik. A költségvetés helyreállítása érdekében csökkentették a minimálbért, a személyi jövedelemadó alá eső jövedelem alsó szintjét, a szociális kiadásokat, közigazgatásban dolgozók létszámát és bérét, emelték az ÁFÁ-t, valamint vagyonszármazékokat vezettek be.⁶ A társasági adót viszont nem emelték: az 12,5 százalék maradt. Az 1980-as évek közepén bevezetett megszorító intézkedésektől eltérően most nincs társadalmi egyetértés: az országban (elsősorban a fővárosban) számos tüntetés volt a megszorítások ellen.

Itt érdemes megemlíteni a Bergin és szerzőtársai (2009, 2010) által készített különféle scenáriókat Írország kilábalására. Elemzésük a 2010-2015 közötti éveket fogja át. Vizsgálatukat az ún. HERMES makroökonómiai modell segítségével végezték el, és így más megközelítésben elemezték a folyamatokat, mint ahogy azt az Európai Bizottság tette. Kétféle variációt teszteltek: az egyik magas növekedéssel, a másik alacsonnyal számolt. A módszertani különbség miatt a szerzők más eredményt kaptak, mint az Európai Bizottság a saját módszerével: meglátásuk szerint hosszú távon Írország jól jön ki a válságból, míg az EB alacsonyabb növekedési ütemet és magasabb munkanélküliségi rátát jósol az országnak. Ha az ír gazdaság ugyanolyan rugalmasan viselkedik, mint ahogy tette a múltban, akkor 2012-15 között felgyorsulhat a növekedés. Emellett, ha a kormányzat fiskális konszolidációja a terveknek megfelelően megvalósul, akkor a költségvetési hiány és a strukturális problémák nagyrészt eltűnnek. Összességében a kibocsátás vesztesége a válság hatására nagyjából a GDP 15 százaléka lehet.

A relatíve kedvező és optimista megközelítés ellenére az ír adósság 2010 utolsó negyedében tovább nőtt, ami az eurózóna más periférikus térségére is veszélyt jelentett. Ennek oka az ír bankrendszer mérete, valamint az ebből fakadó, állami szektort érintő kockázat. A 2008. szeptemberi támogatások ellenére az ír bankok továbbra is az európai és a hazai központi bank finanszírozásától függttek. Az országot a hitelminősítők folyamatosan leértékelték, és egyre kockázatosabbnak találták (BDE 2011). Mindez előrevetítette, hogy az országnak külső pénzügyi forrásokat kell igénybe vennie.

4.3. Az EU és a Nemzetközi Valutalap (IMF) által nyújtott mentőcsomag

Az ír kormány 2010. november 22-én jelezte igényét EU-s és IMF-támogatás iránt (*Íreket és piacokat* 2010), amelyet 2010. november 28-án fogadott el az ECOFIN. A mentőcsomag 85 milliárd euró értékű, ami az ír GDP 52 százalékával egyezik meg, és a hazai, uniós és IMF-támogatások mellett brit, svéd és dán hitelekkel is kiegészül (IMF 2011 és 2. táblázat). Így a

⁶ Ezek teljes mértékig megfelelnek az OECD országtanulmányában foglaltaknak, hiszen az adózók körének szélesítését javasolták, ha a kormány nem akar adót emelni (OECD 2009).

67,5 milliárd euró értékű külső támogatás kétharmada (összesen 45 milliárd euró) valamilyen formában az Európai Unióból származik.

2. táblázat Az Írországnak nyújtott mentőcsomag összetétele
(milliárd euró)

	Összeg
Támogatás származása	
Ír kormány	17,5
IMF	22,5
Európai Pénzügyi Stabilitási Mechanizmus	22,5
Európai Pénzügyi Stabilitási Eszköz	17,7
Egyesült Királyság	3,8
Svédország	0,6
Dánia	0,4
Lehívás	
Bankok újratőkésítése	10,0
Rendkívüli tartalékalap a bankszektor számára	25,0
Állami pénzügyi szükséglet	50,0
Összesen	85,0

Forrás: BDE (2011), 2. o.

A hitel feltétele - Görögországhoz hasonlóan - egy hároméves program elfogadása volt, amelyben a források felhasználásának területeit is meghatározták. Az ír kormánytól származó forrást, külső támogatással is kiegészítve a bankrendszer megerősítését célzó intézkedésekre fordítják: 10 milliárd eurót a pénzügyi intézetek feltőkésítésére, 25 milliárd eurót pedig a bankszektor készenléti tartalékainak megerősítésére. Ezzel párhuzamosan az Ír Nemzeti Bank 8 százalékról 10,5 százalékra emelte a tőkemegfelelési rátát, amit három bank esetében (Allied Irish Banks, Bank of Ireland, Educational Building Society) még magasabban, 12 százalékban határoztak meg (BDE 2011).

A külső támogatásból további 50 milliárd eurót a költségvetési konszolidációs terv jegyében a fiskális fenntarthatóság helyreállítására fordíthatnak. Írországnak 2015-ig kell megszüntetnie a túlzott deficitet. A hároméves programban emellett növekedésorientált reformok végrehajtását is előirányozták, elsősorban a munkaerő-piacon.

A pénzügyi segítség célja Írország kimentése mellett az, hogy megállítsák az euróövezet periférikus államainak további fertőzését, elkerüljék a portugál és spanyol mentőcsomagok kiutalását (BDE 2011, *Írket és piacokat* 2010).

Az IMF 2011. februári közleménye szerint (IMF 2011) Írország jó úton halad a recesszióból való kilábalás felé. Ennek oka az exportkilátások javulása, így az ország újra exportvezérelt növekedésre állhat rá. Az újratőkésítéssel a bankszektorban kedvező folyamatok indultak el, és a költségvetési hiány is a lefektetett célok szerint alakul. A kedvező kilátások és a fegyelmezett kiigazítás ellenére a Moody's amerikai hitelminősítő intézet 2011. április, majd 2011. július elején leminősítette az ír adósságot: először a magasabb kockázattal bíró *junk*, azután a *bóvli* (spekulatív) kategóriába sorolta – ebben azonban (jelentős) szerepe lehet az euróövezet áldatlan állapotának is (Barroso: *érthetetlen* 2011, *Írország az euróövezetben* 2011). Írország összességében Portugáliánál már kedvezőbb gazdasági helyzetet mutat a 2011 második negyedében produkált 1,6 százalékos növekedésével, holott a szigetországot mélyebben érintette a válság (Reddy-Norman 2011, Tseng 2011). Mindezt, illetve az ország jövő évi deficitcélját azonban az euróövezet válsága derékba törheti (Reddy-Norman 2011). Így

Írország jövőbeli helyzete nagymértékben függ a többi euróövezeti tagország teljesítményétől, kockázatától.

5. Összefoglalás

A tanulmány Írország gazdasági visszaesése mögött meghúzódó sajátosságokat tekintette át: milyen tényezők és folyamatok járultak hozzá az ország mély gazdasági válságához? Csak az amerikai válság gyűrűzött be, amelyre nem volt felkészülve, vagy ennél mélyebb gondok is szerepet játszottak? A teljes folyamat megértése érdekében röviden kitértünk az 1980-90-es évek eseményeire is. Az ír kormány az 1980-as évek második felében jelentős megszorító és stabilizáló intézkedéseket vezetett be, hogy megmentse az országot az államcsödtől. Az akkori lépéssorozat, valamint az amerikai tőke megjelenése megteremtette az alapot az ország gazdasági növekedéséhez, amelyet így méltán neveztek kelta tigrisnek.

A hihetetlen mértékű és látványos növekedésnek viszont negatív következménye volt a növekvő foglalkoztatás és bérek, valamint a kedvező hitelfelvételi lehetőségek miatt növekedett az ingatlanpiaci kereslet. A kedvező hitelezéshez az (eurózóna-tagság miatti) alacsony kamatláb is hozzájárult, de az adókedvezmények is erősítették. Az ingatlanpiaci boom kedvezett ugyan az építőiparnak, viszont felnyomta az ingatlanok árát, kialakítva az ingatlanpiaci buborékot. Ennek kipukkadása után a hitelek bedőlési aránya nőtt, emelkedett a munkanélküliség, ezzel a szociális ellátás iránt nőtt a kereslet. Így a költségvetési bevételek csökkentek, a hiány emelkedett. Ezt a folyamatot a rosszkor érkező globális válság tovább rontotta: az exportorientált ír gazdaság előtt hirtelen bezárultak a lehetőségek.

Az ír kormány több intézkedéssel próbálta a nehézségeket kezelni – sikertelenül. Ennek következtében 2010 novemberében európai uniós, illetve IMF-támogatást kért. Így a korábbi mintaország elvesztette régi fényét, és már nem tekintenek rá követendő példaként.

Magyarország számára tanulságként mindenképpen megfogalmazható az, hogy a strukturális gyengeségek megoldatlansága hosszabb távon visszaüt. Az euró bevezetése után pedig érdemes figyelni a kamatok alakulását, és szükség esetén más költségvetési eszközzel, állami beavatkozással meg kell előzni a buborékok kialakulását.

Irodalomjegyzék

- Artner A. 2004a: Írország társadalmának és gazdaságának egyes jellemzői a 90-es évek fellendülésének tükrében. *Gazdaság és Statisztika*, 6, 3-16. o.
- Artner A. 2004b: Nemzetgazdasági versenyképesség és tőkevonzás képessége – Írország példája. *Külgazdaság*, 11, 58-75. o.
- Barroso: érthetetlen... 2011: Barroso: érthetetlen az ír leminősítés! *Bruxinfo*, 2011. július 13. Interneten: <http://www.bruxinfo.hu/cikk/20110713-barroso-erthetetlen-az-ir-leminosites.html>
- Barry, F. 2004: Export-platform foreign direct investment: the Irish experience. *EIB Papers* (European Investment Bank), 2, 8-37. o.
- Barry, F. 2007: Third-level education, foreign direct investment and economic boom in Ireland. *International Journal of Technology Management*, 3, 198-219. o.
- BDE 2011: *Quarterly Report on the Spanish Economy*. Banco de Espana.
- Bergin, A. – Conefrey, T. – FitzGerald, J. – Kearney, I. 2010: Fiscal policy for recovery: the case of Ireland. *Paper presented at Euroframe Conference*, Amsterdam, 11 June 2010.
- Canals, C. – Nouger, M. (2007): *La inversión extranjera directa en España: ¿qué podemos aprender del tigre celta?* Documentos de Economía "la Caixa", 7, Servicio de Estudios, Barcelona.

- Cameron, D. R. 2010: European response to economic crisis. *Paper for the Annual Meeting of the American Political Science Association*, Washington.
- Dálaigh, C. Ó 2009: *Celtic meltdown. Why Ireland is broke and how we can fix it?* The Collins Press, Cork.
- Eurostat 2011: *Statistics*. Interneten: http://epp.Eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database (Letöltve: 2011. február 12.)
- Eurostat 2010: *Eurostat Yearbook*. Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- Ferreira, M. L. – Vanhoudt, P. 2004: Catching the Celtic Tiger by its tail. *European Journal of Education*, 2, 209-235. o.
- Grúber K. 2007: A kelta tigris és a pápa gyermekei: gondolatok Írország gazdasági és társadalmi felzárkózásáról. *Európai Tükör*, 10, 113-125. o.
- Grúber K. 2008: Írország kül- és EU-politikája az Ahern-korszakban (1997-2008). *Európai Tükör*, 9, 45-58. o.
- Hardiman, N. 2010: Economic crisis and public sector reform: lessons from Ireland. *Working Paper*, WP2010/13, UCD Geary Institute, University College Dublin.
- Horton, M. – Kumar, M. – Mauro, P. 2009: The state of public finances: a cross-country fiscal monitor. *IMF Staff Position Note*, SPN/09/21, International Monetary Fund, Washington.
- IMF 2011: *Ireland. Extended Arrangement – Interim Review under the Emergency Financing Mechanism*. International Monetary Fund, Washington D.C. Interneten: <http://www.imf.org/external/np/sec/pr/2011/pr1133.htm> (Letöltve: 2011. március 6.)
- Íreket és piacokat... 2010: Íreket és piacokat nyugtatott vasárnapi döntéseivel az EU. *Bruxinfo*, 2010. november 29.
- Írország az eurózóna... 2011: Írország az eurózóna hibáiért fizet az IMF szerint. *Bruxinfo*, 2011. július 14. Interneten: <http://www.bruxinfo.hu/cikk/20110714-irorszag-az-eurozona-hibaiert-fizet-az-imf-szerint.html>
- Kanda, D. 2010: Asset booms and structural fiscal positions: the case of Ireland. *IMF Working Paper*, WP/10/57, International Monetary Fund, Washington.
- Killian, S. 2006: Where is the harm in tax competition? Lessons from US multinationals in Ireland. *Critical Perspectives on Accounting*, 8, 1067-1087. o.
- Kirby, P. 2004: Development theory and the Celtic Tiger. *European Journal of Development Research*, 2, 301-328. o.
- Kirby, P. 2010: *Celtic Tiger in collapse. Explaining the weaknesses of the Irish Model*. Second Edition. Palgrave Macmillan.
- Kovács Z. Á. 1999: Írország, a kelta tigris gazdasági sikerei az 1990-es években. *Külgazdaság*, 5, 42-66. o.
- Memery, C. 2001: The housing system and the Celtic tiger: the state response to a housing crisis of affordability and access. *European Journal of Housing Policy*, 1, 79-104. o.
- Nagy A. 1999: Írország Európai Unió csatlakozásának tanulságai. *Közgazdasági Szemle*, 12, 1095-1115. o.
- OECD – Economic Outlook különböző kiadványai
- OECD 2009: *OECD Economic Surveys: Ireland 2009*. OECD, Paris.
- Pogátsa Z. 2008: Kelta tigris és pannon puma. Mit tanulhat Magyarország az ír gazdasági csodából? *Európai Tükör*, 9, 59-68. o.
- Reddy, S. – Norman, L. 2011: Euro crisis to hurt Ireland's deficit-cutting efforts. *The Wall Street Journal*, 2011. szeptember 25. Interneten: <http://online.wsj.com/article/SB10001424052970203890804576591562791705964.htm>
- Ryan, C. 2011: The euro crisis and crisis management: big lessons from a small island. *International Economics and Economic Policy*, 1, 31-43. o.

- Tseng, N.-H. 2011: Can Ireland escape Europe's debt crisis? CNNMoney, 2011. október 13.
Interneten: <http://finance.fortune.cnn.com/2011/10/13/ireland-european-debt-crisis/>
(Letöltve: 2011. november 30.)
- UN 2011: *United Nations Statistics Division*.
Interneten: <http://unstats.un.org/unsd/snaama/selbasicFast.asp> (Letöltve: 2011. február 27.)
- UNCTAD 2011: *UNCTADStat*. Interneten:
<http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/reportFolders.aspx> (Letöltve: 2011. január 10.)